

Anna K. Duda

Uniwersytet Pedagogiczny im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie

---

Mirosław J. Szymański, *Edukacyjne problemy współczesności*,
Kraków 2014, Oficyna Wydawnicza Impuls,
ISBN 978-83-7850-758-1, ss. 316

Mirosław J. Szymański jest wybitnym pedagogiem i socjologiem edukacji, profesorem zwyczajnym Akademii Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej w Warszawie; jest także członkiem Prezydium Komitetu Nauk Pedagogicznych PAN, Komitetu Rozwoju Edukacji Narodowej PAN, oraz ekspertem Polskiej Komisji Akredytacyjnej. Wśród wielu publikacji tego autora znajdują się takie dzieła, jak: *Środowiskowe uwarunkowania selekcji szkolnej* (1973); *Społeczne uwarunkowania przemian edukacyjnych* (1988); *Procesy selekcyjne w szkolnictwie ogólnokształcącym*, (1988); *Selekcyjna funkcja szkolnictwa a struktura społeczeństwa*, (1996); *Młodzież wobec wartości* (1998, 2006); *W poszukiwaniu drogi. Szanse i problemy edukacji w Polsce* (wyd. 2, poszerzone 2008) *Socjologia edukacji. Zarys problematyki* (2013).

Recenzowana książka jest implikacją wieloletnich badań prowadzonych przez Autora i stanowi jasną syntezę zjawisk społecznych oraz oświatowych, jakie zachodzą we współczesnej edukacji. Książka *Edukacyjne problemy współczesności* jest rekapitulacją zainteresowań naukowych Autora, koncentrujących się wokół zagadnień związanych ze zmianą społeczną i zmianą oświatową, wartościami, społecznymi uwarunkowaniami przemian i reform w systemach edukacji zarówno w Polsce, jak i na świecie, zjawiskami indywidualizmu i wspólnotowości oraz podmiotowości.

Struktura książki składa się z 24 głównych artykułów, będących jednocześnie rozdziałami. Są one prezentacją poszczególnych problemów współczesno-

ści w rzeczywistości edukacyjnej. Całość otwiera wstęp Autora, w którym nie tylko prezentuje on ogólny zarys problematyki, ale przedstawia szkic obrazu współczesnego – nowoczesnego – społeczeństwa będącego kanwą dla dalszych deliberacji. We wstępie wyraża również nadzieję, że niniejsza publikacja pobudzi „dalszą dyskusję na temat problemów edukacyjnych w naszym kraju i skłoni do opracowania nowych projektów reform w oświacie”¹. Całość zawiera publikowane już materiały, które zostały poszerzone i uzupełnione o nowe dane i przemyślenia.

Otwierający całość rozważań rozdział *Zmiana społeczna i zmiana edukacyjna* prezentuje poszukiwania *eidosu* zmiany, cech konstruktywnych tego zjawiska, a także ukazuje, jakie znaczenie dla edukacji mają zmiany zachodzące w społeczeństwie i odwrotnie. Zmiana może mieć charakter dwukierunkowy w zależności od ogólnych uwarunkowań, w jakich zachodzi ten proces. Z jednej strony, to nowoczesna cywilizacja i kultura kształtuje kolejne pokolenia, ale niezaprzeczalne jest, że i one ulegają zmianom dzięki twórczej działalności człowieka. Zmiany w edukacji, zdaniem Autora, wydają się następować wskutek pościgu za ewoluującym społeczeństwem. Podkreśla się jednak, że dobrze ustalone priorytety rozwoju edukacji umożliwiły ogromny skok cywilizacyjny wielu państwom, zapewniając ich obywatelom nie tylko odpowiednią gospodarczo jakość życia, ale dając też rękojmię do realizacji zasady podmiotowości.

Podmiotowość jest istotnym elementem służącym budowie indywidualizmu, ale też poczucia wspólnotowości. Kolejnym problemem omówionym przez Szymańskiego jest *Indywidualizacja i zróżnicowania społeczne w okresie później nowoczesności*. Rozdział ten ukazuje różne oblicza indywidualizmu. Okazuje się bowiem, że jest on głównym atrybutem nowoczesności, który znaczeniem przewyższył rolę plemion, grup, narodów, podkreślając tym samym „kult jednostki”. Również późna nowoczesność oznacza dalszą emancypację jednostki, ale intensyfikacja tego procesu przyniosła osłabienie dotychczas stabilnych więzi, tudzież struktur społecznych oraz nowy azymut dążeń człowieka.

Wraz ze zmianą wektorową aspiracji jednostek doszło do przeszerogowania wartości i priorytetów. *Przemiany wartości w zmieniającym się społeczeństwie* to kolejny rozdział, w którym autor poddaje rozważaniom społeczny i jednostkowy aspekt duchowości. Ponadto zaznacza, że zmiana społeczna i nowa rola jednostki spowodowały redefiniowanie statusu wartości oraz kreację nowych. W rozdziale *Edukacja jako wartość w warunkach gwałtownej zmiany społecznej* Szymański kontynuuje refleksje na temat wartości. W ostatnim stuleciu zaszły ogromne zmiany gospodarcze, społeczne i kulturowe. Zmienił się też obraz edukacji. Stopniowo, choć dynamicznie, kształcenie przestawało być elitarne na rzecz egalitarnego. Zmieniła się również jakość edukacji oraz postrzeganie jej jako wartości odzwierciedlającej status społeczny, a przynajmniej przesta-

¹ M.J. Szymański, *Edukacyjne problemy współczesności*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2014, s. 11.

ła częściowo funkcjonować jako wartość nadana lecz zadana. Edukacja mimo tego, że stała się dostępna dla wszystkich, jest wartością, dzięki której człowiek może realizować indywidualne cele, ale też elastycznie dostosowywać się do rynku pracy i zwiększać aktywność zawodową.

Indywidualizacja, przemiany wartości społecznych, a także towarzyszące im zmiany ustrojowo-gospodarcze w Polsce, Europie i na świecie, mające ogromne znaczenie na transfer ludzi, towarów, informacji i technologii, spowodowały potrzebę zdefiniowania tożsamości. W rozdziale *Tożsamość jako zadanie* autor porusza istotną kwestię, jaką jest identyfikacja własnego "ja" w kontekście społecznym, kulturowym i gospodarczym. Budowa tożsamości odbywa się dzięki procesom socjalizacji i kształcenia. Prowadzi to do kolejnego zagadnienia, jakim jest *Konstruowanie tożsamości człowieka jako problem edukacyjny*. Komponowanie elementów tożsamości następuje dzięki wielości interakcji z innymi ludźmi, dzięki czemu jednostka może weryfikować siebie, oglądać w lustrze społecznym dzięki pozyskiwanym informacjom zwrotnym. Najwięcej tego typu informacji otrzymujemy w dzieciństwie, okresie, w którym jaźń rozwija się bardzo ekspresywnie. Zatem postrzeganie samego siebie i kreowanie tożsamości jest silnie związane z przejmowaniem zachowań od dorosłych i ich społeczna weryfikacja. Jednym z elementów wspierających budowanie tożsamości jednostki jej poczucie podmiotowości. Idea podmiotowości łączy się z humanizmem, ale też takimi procesami, jak demokratyzacja oraz odpolitycznienie edukacji. *Podmiotowość – dryfująca idea polskiej edukacji* to rozdział ukazujący sens i kierunek przemian w polskiej oświacie w latach 90-tych. Transformacja ustrojowa zaczęła się w 1989 r. i przyniosła szereg zmian nie tylko w gospodarce tudzież polityce. Już wcześniej pojawiały się próby pozyskania chociaż części władzy nad szkolnictwem, czy to w zakresie konstruowania programów czy też wyboru podręczników, ale w państwie totalitarnym było to niemożliwe. Dopiero po tym czasie idea podmiotowości stała się realna, a odznaczała się m.in. poczuciem sprawstwa uczniów, nauczycieli i rodziców, które dotąd było domeną jedynie państwa i władz oświatowych. Kraje, które wyzwoliły się z bloku państw totalitarnych, musiały dostosować się do nowej dynamiki przemian społecznych i kulturowych. Ważnym wyzwaniem stało się *Wychowanie człowieka w zmiennej rzeczywistości*. W rozdziale tym Autor ponownie maluje świat pełen zmienności i procesów dążących do postępu cywilizacji. Jak się jednak okazuje, efekt przemian może być zupełnie odwrotny do zamierzonych. Wśród wszystkich procesów Autor szczególną uwagę poświęcił globalizacji, która jako wielowymiarowe zjawisko spowodowała zwiększenie dostępności do wielu dóbr kultury, technologii etc., ale też w wielu przypadkach przyczyniła się do izolacji niektórych środowisk lokalnych, rozmycia tożsamości, kultur, wartości, przynosząc groźbę wykluczenia.

Przeciwdziałanie wykluczeniu, budowanie nowej jakości tożsamości społecznej i narodowej, aktywizacja społeczeństwa do tworzenia nowego syste-

mu gospodarczego, a także oświatowego postawiły obywateli przed szeregiem ogromnych wyzwań, na jakie nie byli gotowi. Demokracja okazała się trudnym ustrojem, jednak dawała gwarancję wolności, „pola równych szans” i sprawiedliwości społecznej. Podobnie jak w innych obszarach działalności państwa, decentralizacji uległa władza oświatowa. Część władzy została oddana samorządom terytorialnym, pozostałe zaś samorządom szkolnym oraz podmiotom edukacyjnym. Wszystkie problemy przemian zostały zawarte w kolejnym rozdziale *Dylematy demokratycznej polityki oświatowej*. Demokratyzacja oświaty nie spowodowała zaniku stratyfikacji społecznej. Pojawiły się natomiast intencjonalne działania mające na celu budowanie równości w edukacji. Rozdział *Wyrównywanie szans edukacyjnych* jest poświęcony rozważaniom na temat istoty równości oraz zależności między rodziną, środowiskiem społecznym i kapitałem kulturowym a poczuciem równości i sprawiedliwości społecznej. Ponadto M.J. Szymański opisuje wybrane współcześnie występujące nierówności społeczne, takie jak ograniczony dostęp do edukacji przedszkolnej na terenach wiejskich, poziom wykształcenia rodziców oraz nierówność płci. Te nieliczne przykłady nierówności w edukacji to potencjalne przyczyny wykluczenia społecznego.

W rozdziale *Fasadowe obrazy polskiej oświaty w III RP* Autor ukazuje, w jaki sposób nierówności społeczne w polskiej szkole, ale też inne niedoskonałości, są maskowane i ukrywane przed społeczeństwem. Głównymi celami takiego postępowania jest próba utrzymania *status quo* władz oświatowych. Tworzenie fasadowości zawsze ma podłoże ideologiczne. Wydaje się to sprzeczne z dążeniami społeczeństwa do suwerenności również w wymiarze edukacyjnym. W odpowiedzi na to Szymański, w kolejnym rozdziale, próbuje znaleźć złoty środek. W *Między wolnością a standaryzacją; Balansowanie polityki oświatowej państwa od jednej skrajności do drugiej* Autor ukazuje m.in. różnicę między rzeczywistą wolnością człowieka a jego poczuciem wolności, między obiektywnym istnieniem wolności a subiektywnym postrzeganiem jej realizacji. Rozważania te stały się intrygującym tłem dla opisu działalności poszczególnych ministrów edukacji oraz uwikłania polityki w edukację. Rozdział *Szkoła w obliczu demokratycznych przemian* jest swoistą rekapitulacją ostatnich 20 lat polskiej oświaty po transformacji ustrojowej, w której główną konkluzję stanowi myśl, iż nie można jednoznacznie sygnować współczesną polską szkołę mianem demokratycznej instytucji. *Tożsamość szkoły jako edukacyjnej wspólnoty* to rozdział, w którym Autor zrobił przegląd różnych typów szkół dawniej i dziś, które swoje funkcjonowanie oparły na spólnie działającej społeczności. Nawiązuje tu do wcześniej już prezentowanej problematyki tożsamości podkreślając, że indywidualizm nie oznacza życia poza wspólnotą.

Kolejny rozdział przenosi rozważania na zonę szkolnictwa wyższego. Jak zauważa Autor, powszechny dostęp do studiów wyższych jest prawem wyini-

kającym w założen demokracji i równości. *Szkola Wyższa wobec wyzwań demokracji i rynku pracy* zawiera krótką analizę współczesnego rynku pracy oraz strategii organizowania „dopływu kandydatów” na studia. W dalszej kolejności zostaje poruszona ważna kwestia, jaką jest *Kształcenie pedagogiczne w obliczu zmian*. Szymański w pracy nie pominął również *Problematyki codzienności w badaniach społecznych i pedagogicznych*, gdzie prezentuje codzienność jako miejsce dla intersubiektywnych przeżyć, ale też jest skonstrastowana z czasem świętości, która zmienia na krótki czas organizację życia społecznego. *Szanse porozumienia i bariery dialogu w społeczeństwie* to rzeczowe omówienie problemu komunikacji interpersonalnej rozumianej jako podstawa wszelkiej wymiany oraz rozwiązywania konfliktów. Następnie Autor opisuje dialog jako podstawę prawidłowego funkcjonowania w grupach społecznych i organizacjach.

Szkola jako nieodłączny element rozwoju społecznego nie jest li i jedynie zależna od władz oświatowych w postaci ministra czy wojewody. Wiele prac poświęcono zagadnieniu przywództwa oświatowego. Uważa się bowiem, że to właśnie ono ma ogromny wpływ na kształtowanie wspólnotowości oraz indywidualizmu w polskiej szkole. Rozważania na ten temat zawarto w rozdziale *Przywództwo oświatowe w rozwoju społecznym środowiska lokalnego*. Myśl skutecznego przywództwa jest kontynuowana w rozdziale *O niektórych trudnościach napotykanym przez liderów oświatowych w środowisku lokalnym*.

Zwieńczeniem całej pracy jest zespół trzech artykułów, które stanowią inspirację do dalszych badań. Pierwszy z nich omawia *Interdyscyplinarność jako atrybut nauk o wychowaniu*, w którym Autor ukazuje wieloaspektowość edukacji oraz konieczność czerpania zasobów z innych dziedzin naukowych, gdyż pedagogika nie jest oderwana od życia i pozostaje w stałym związku z różnymi naukami. Kolejny: *Pedagogika – zintegrowana nauka społeczna i humanistyczna* to krótka synteza tych nauk oraz subdyscyplin. Autor podkreśla zmienność rzeczywistości, w związku z czym podlegać jej będą wszelkie procesy i podmioty, ale można ją przeprowadzać w sposób systematyczny, logiczny i z poszanowaniem dotychczasowych osiągnięć. Ostatni z nich to zachęta do prowadzenia badań jakościowych jako działania na rzecz pogłębienia i poszerzenia wiedzy z zakresu pedagogiki i socjologii oświaty, dzięki czemu dyskurs zostanie uzupełniony, zyskując tym samym nową jakościowo wartość.

Książkę można oceniać pod wieloma względami. Jako praca naukowa stanowi komplementarną i zborną kompozycję, w której Autor dotyka wszystkich najważniejszych problemów współczesnej edukacji. Całość jest wynikiem dojrzałych rozważań, które ujawniają nie tylko pasję, ale też wieloletnie doświadczenie. Z pewnością do walorów recenzowanej książki należą: aktualność omawianych problemów oraz ich ranga. Uznanie budzi spójne i jasne połączenie wybranych problemów, które stanowią szeroki przekrój tematyczny. Autor, chociaż porusza problemy głównie polskiej oświaty, znajduje porównanie

w doświadczeniach i praktykach zagranicznych, co zdecydowanie poszerza horyzonty czytelnika. Struktura publikacji oraz tematyka poszczególnych rozdziałów jest skomponowana w koherentny sposób, dzięki czemu każde kolejne artykuły, choć oryginalnie wydane w różnych odstępach czasu i miejscach, są swoim logicznym następstwem. Książka jest napisana w sposób przystępny oraz emanujący szczerą pasją, dzięki czemu zachwyci treścią zarówno wytrawnego naukowca, jak i przeciętnego czytelnika, co potwierdza pozycję i kunszt naukowego mistrzostwa Autora.